

KRITIKAI ROVAT.

A MAGYAR SZÉPIRODALOM TÖRTÉNETE.

(A legrégebbi időktől Kisfaludy Károlyig. Irta *Kardos Albert*. Budapest, 1892.

Ára 1 ft 20 kr.)

A ki a magyar szépirodalom történetének megírására azzal a czéllal vállalkozik, hogy a tudomány kutatásainak eredményeit a kutatások törmelékei nélkül a szép-próza előkelő könnyűségével és nemes bájával beszélje el: minden esetre hálás feladatot tűz maga elébe, melynek sikeres megoldása teljes elismerésre méltó. Mert a Toldy Ferencz könyve¹ bármily becses és jóra való munka volt, ma már egy negyed-század fejlődése meghaladta. Azóta az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálatok nálunk is megrendültek, s a nemzeti szellem és egyetemes emberi szellem költői nyilvánulásai, irodalmi alkotásai közt számos oly találkozást földerítettek, mely eladdig észrevétlenül maradt; azóta a magyar irodalomtörténet művelése nagyot fejlett, szélesen kiterjedt, az eredeti monografiák egyes kiváló alakok életéről és működéséről, egyes korok szelleméről és áramlatáról, egyes műfajok természetéről és időnkénti forrongásáról felszaporodtak; azóta tudományos nyelvünk tisztult, elbeszélésünk stylja egyszerűbb és mégis izlésesebb, fejtegetésünk hangja természetesebb és mégis választékosabb lett.

A ki a régi jól lerakott alapra a fejlődés újabb eszközeivel és eredményeivel építi föl a magyar szép-próza és költészet jele-seinek Pantheonját, az nemcsak a művelt olvasónak, de az igazi szakembernek is hasznos szolgálatot tesz, mert közvetíti ennek sikereit, fáradozása vívmányait a nagy közönséggel, melyet lassan-lassan a komolyabb és nemesebb művek élvezetére is ránevel, mert bele viszi annak eszméit, kutatása megállapításait a nemzeti műveltségbe, a nemzet szellem élő erejébe, mely a kiváló tehetségek erejéből gyarapszik. De aztán megkívánjuk tőle, hogy könyve az anyag helyességére és teljességére nézve feleljen meg a tudomány követeléseinek, melyek koránsem ellenkeznek a szép-próza előkelő könnyűségével és nemes bájával.

Valjon a Kardos Albert munkája megfelel-e? A sajtó váltig erősítette, sőt egyik hirlap egyenesen annak az óhajának kifejezésével, hogy bárcsak belőle tanítanánk a magyar irodalom-történetet.

A Kardos könyve elég érdekes munka a nagy közönségnek, mely kétségtelenül élvezettel fogja olvasni, hiszen nem bírja ellen-

¹ *Toldy Ferencz*. A magyar költészet története az ősidőktől Kisfaludy Sándorig. Második kiadás. Pest, 1867.

őrzeni és megítélni: de igen fogyatékos vázlat a szakember előtt, a ki, töredékes részletei, számos hiányai és aprólékos hibái miatt elégedetlenül teszi le kezéből. Pedig tagadhatatlan, hogy van néhány vonzóan megírt fejezete, mint a magyarok eredetéről és nyelvéről, a hun és magyar mondákról, a Kisfaludy Sándorról, Csokonairól, Berzsenyiről és Kölcseyről szólók, melyek ha nem is *teljes*, legalább *kerek* képet rajzolnak, bár nem egészen kifogástalanul: de még több a könyvben az elnagyolt és felszínes fejtegetés, indokolatlan állítás és apró tévedés, melyek együtt élesen feltűntetik mind a szerkezeti aránytalanságot, mind a kidolgozásbeli fogyatkozásokat. A munka teljesen magán viseli születése bélyegét, hogy eredetileg *hirlapbéli*, még pedig *idegen* hirlapbéli cikkek sorozata volt. Mert inkább a könnyűségre, mint az alaposságra, inkább egyes tetszetős kérdések taglalására, mint a magyar szépirodalom fejlődésének rendszeres és összefüggő történetére törekszik.

Kardos Albert fejtegetéseit a magyarok eredetének és nyelvének ismertetésével kezdi meg, de mellőzi őseink *szellemi* és *erkölcsi* életének, műveltségének, eredeti *vallásának* rajzát, a mi nemcsak a francziákat, a kik számára a cikksorozat irva volt, érdekelheti vala: de kétségtelenül a mi olvasóink is hálásan veszik, ha az újabb kutatások, Csengery, Hunfalvy, Budenz, Vámbéry, Barna s az ifjabbak eredményeit egy vonzó szakaszban összeállítja; így egyfelől bemutatja, hogy milyen értelmi erővel indulunk európai fejlődésünk pályájára, másfelől előkészíti, hogy *teljes* jelentőségében megérthessük és méltányolhassuk a keresztyénség és a nemzeti szellem küzdelmét, a keresztyén vallás és keresztyén műveltség diadalát alapvető intézményeinek erejénél fogva. Hasonlókép bővebben világhíthatta volna meg nemzeti hegedőseink (igriczeink és regőseink) szerepét és állását, első keresztyén íróink és olvasóink egymás között való viszonyát, első legendáink, himnuszaink és biblia-fordításaink eredetét és jellemét, mert hiszen a keresztyénség első századaiban ezek képezték és pótolták a szépirodalmi olvasmányokat: de minderről nagyon halvány vázlatokat festet. Középkori világi költészetünk maradványaiból pedig egyebet meg sem érint, mint a Pannóniai éneket, Mátyás király emlékdalát és a Szabács viadaláról szóló töredéket; még az *első népballadai* töredékről, az *első gunyoros* versről, az Apáti Ferencz feddő énekéről, az *első virág-ének* maradványáról is mélyen hallgat, a mi annál sajnálatosabb, mert bennök egy-egy *műfaj* emléke jutott el hozzánk, hiszen lehetetlen, hogy ezek pusztai szűzek módjára egyes-egyedül állottak volna; s már csak azért is megemlíthette volna őket, mert általok mind a franczia, mind a magyar nagy közönség ismerete középkori költészetünkről egy-egy adattal gazdagabb, teljesebb és igazabb lenne. A könnyűség elismerésre méltó dolog, de csak akkor, ha felszínességbe nem csap; mert az előkelő könnyűség a komoly alapossággal a legszebben megfér, fényesen igazolja épen a franczia irodalom, melyre összehasonlításaiban nem

egyszer szerencsésen hivatkozik. Az olyan könnyűség, mely a kérdések behatóbb tanulmánya és fejtegetése elől egyszerűen kitér, megengedhető a hirlapírónak, de a tudósnek nem. Kardos² a helyett, hogy az ő-s-magyar epepeia kérdésébe kissé beleereszkednék, röviden kijelenti, hogy *bizonyos*, mikép mondáinkból nem vált összefüggő epepeia;¹ pedig nem egészen olyan bizonyos, mikor még *Arany* is a maga epikai erős érzékével és oknyomozó vizsgálataival arra az eredményre jut, hogy *volt* nálunk *naiv epos*, hogy az, mint általában a népköltemény, költői formában nyilatkozott;³ mikor *Szilády Áron* is, kinél mélyebben és behatóbban régi költészetünkkel senki sem foglalkozik, határozottan vallja és hangoztatja, hogy őskori nemzeti epikánk történeti énekeink krónikaszerű lánczolatából állott, hogy bevégzett egésznek csak egyes korszakokat vagy főbb eseményeket tárgyazó részeit lehetett tekinteni; s maga a nagy nemzeti epos a nemzet folyton folyó történetével együtt örök fejlődésben volt.³ Két oly tekintély állítása, melylyel legalább számolni kell. Hiszen *Szabó István*, a Homer érdemes fordítója egyenesen a Névtelent hibáztatja, hogy nemzeti hőskölteményünk elveszett.⁴ Kardos a helyett, hogy a magyar dalnoki rend kérdésébe kissé belehatolna, röviden oda veti, hogy a keresztény buzgóság a pogány költészetből *egy sornak* sem kegyelmezett, holott az a pogány költészet nem írásban, hanem ajkon élt; röviden odaveti, hogy a hegedősök nem alkottak külön osztályt, hogy a XV. században már megszűntek naiv költők lenni, hogy a XVI. században is hegedősöknek, lantosoknak nevezik ugyan magokat, de távolról sem szabad bennök a régi naiv népdalnokokat látnunk;⁵ holott krónikáink sűrű kifakadásából, királyaink adományából, a különböző Igriczi és Regtelők, az egyház rendszeres üldözéseiből, melyek az ének-mondást és igricz-beszédet bűnnek bélyegzik és hallását is elítélik, határozottan meglehet állapítanunk, hogy ha nem is a kelta bárdok-féle, de valamelyes osztályt mégis alkottak; mert mint a király és királyné egyéb udvarnokai és cselédei, saját mestereik és ispánjaik alatt állva, az udvar részére szolgálatokat firól fira tartoznak teljesíteni; a királyi lakomák vidám zaját az igriczek zenéje, s a kitörő jókedv csapongásait a regősök éneke fűszerezte.⁶

Nem czélunk itt a magyar dalnoki rend történetét nyomozni és elbeszélni: de már az eddigi vizsgálatok néhány érdekesebb adatára mutatva is biztosan állíthatjuk, hogy mint külön osztály tagjai a vezérség és pogányság idejében nemcsak megvoltak, mire Szent-Istvánnak a zalai apátságot alapító 1019-iki okleveléből jogs

¹ *A magyar szépirodalom története.* 27. 1.

² *Arany János: Prózai Dolgozatai.* Budapest, 1879. 75. 1.

³ *Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára.* III. kötet. XXXVI. 1.

⁴ *Szabó István: Homéros Iliása.* Pest. 1853. 91. 1.

⁵ *A magyar szépirodalom története.* 33, 35, 64. 1.

⁶ *Szabó Károly: Századok.* 1881. 553, 556. 1.

következtetést lehet vonni, de a vezérekkel és ország nagyjaival benső összeköttetésben éltek, miről a Névtelen és Turóczi határozottan tanuskodik. Első keresztyén királyaink valószínűleg, mint a pogány nemzeti mondák és regék énekeseit, zenészeit, az udvartól messzibb telepítik le, de a keresztyén lángbuzgóság engedése után megint közelebb jöttek,¹ hiszen Regtelők Pest mai határához közel, a budai királyi laktól, melynek közelében találjuk túl a Dunán a királyi solymárok és kovácsok által lakott Solymár és Kovácsi községeket, egy órányi távolságra sem feküdt, Pardi, Palota, Hartván szomszédságában, melynek lakói *combibatores regales, királyi regősök*, kiknek tiszte a királyi udvar lakomáin a vendégeknek regékkal való mulattatása volt.² Sebestyén Gyula hivatkozása szerint már egy 1219-iki oklevél említi Regus nevű udvarnokot;³ Szabó Károly közleménye szerint az Anjou-királyok alatt, mikor az ősmagyar udvartartás az olasz renaissance következtében nagyot változott, a regősök már *magtalanul* kivesztek, mert I. Lajos idejében, a mint a nagy uralkodó 1347. február 2-iki oklevele bizonyítja, Regtelőköt már Loránd comes, budai aranykémlő és esküdt polgár birta.⁴

Úgy látszik tehát, hogy a dalnoki rend testületileg az Árpádok kihalásáig élt; de hogy az igriczek és regősök nem tűntek még el egészen, a regtelőkiek magtalan kipusztulása után sem, tanuskodik Turóczi, kinek állítása szerint (P. II. C. 9) még az ő korában is nemzeti énekek a magyaroknál elegendő számmal voltak; tanuskodik Martio Galeotti, kinek értesítése szerint Mátyás asztalánál a vitézek jeles tetteit, hazai nyelven, lyra kísérete mellett énekeltek;⁵ tanuskodik a Virginia- és nagyszombati codex a XVI. század elejéről; például a Virginia-codexbeli közönséggel való gyónás módjában ez a hely is előfordul: »Hallásomba vétkeztem, mert örömet hallgattam vigasságokat, hangosságokat, ének-mondásokat, kik nekem inkább kellettenek, honnem isteni és lelki vigasságok, mint prédikáció, mise-hallás, zsolosma-mondás, szentekről való beszélés«; a nagyszombati codex pedig a nyelvnek bűnei közt a hiu beszéd, sok beszéd, rút beszéd után az igricz-beszédet⁶ is felsorolja; tanuskodik Heltai Gáspár a Rézségesség és tobzódás veszedelmes voltáról szóló munkájában, hol ismételve kikel⁷ a *regélő* hét és *regélés* szokása ellen; tanuskodik Tinódy Sebestyén, ki Erdélyi krónikájában nemcsak megemlíti, hogy Magyarországon az ő idejében sok hegedős volt, köztük legelső a rácz

¹ Szilády Áron: Századok. 1882. 31. I.

² Szabó Károly: Századok. 1881. 558. I.

³ Sebestyén Gyula: Irodalomtörténeti Közlemények. 1891. 33. I.

⁴ Szabó Károly: Századok. 1881. 556. I.

⁵ XVII. és XXXI. (Báthory Miklós püspökről is.)

⁶ Nyelvtanulmányok. III. kötet. Budapest, 1874. 260. ill. 114. I.

⁷ Heltai Gáspár: A rézségességnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus. Kolosvár, 1552. A. 3, C. 7.

nyelven Kármán Demeter, de egy hegedős-ének töredékét Tar Lőrincz pokolban jártáról Zsigmond-krónikájába be is szövi;¹ s magát tőlük mindig megkülönbözteti, mindig lantosnak és sohasem hegedősnek nevezi; tanúskodik a XVI. század két hegedőse, Moldovai Mihály és Hegedűs Márton, kiknek nemcsak neve, de egy-egy éneke is reánk maradt, s híven mutatja azt a naiv szellemet és népies hangot, melynek alantas humorával ők és társaik az alantabb köröket szórakoztatták.² Ezek a hegedősök (igriczek és regősök) minden valószínűség szerint a századok haladtával társadalmi helyzetökben egyre süllyedtek; míg végre nem egy közülök a magával és másokkal úzótt csúfondáros tréfában és dancoskodásban alig különbözött az olyan bohócztól, minő volt a Martinuzzi embere, Nagy Gergely, kiről föl van jegyezve,³ hogy mikor egyszer urának vendégei voltak, s az apródok őt ebéd alatt váltig nyaggatták és verdesték, jajveszékeltében Fraterhez közeledve szólt: »miért veretsz engem, hát én vesztettem el Budavárát?« A XVI. század nem egy hegedőse efféle bánásban részesült, hisz nemcsak Moldovai Mihály emlegeti, hogy háta igen gyakran viszket,⁴ de Tinódy is felhossa, hogy a lantosoknak és hegedősöknek, kik csak borért is elzörgetnek olykor, meg is ütik néha bottal a hátukat.⁵ A dalnoki rend nagyrabecsült tagjai így lesznek előbb királyi udvarnokok, majd vándor énekesek, végre züllött emberek, kiknek képök megmaradt a Hegedűs Márton rikitó színű rajzában.⁶

Ha Kardos Albert nem kerüli a fáradságot, nem restelli a kutatást, mind erről ép oly érdekes, mint tanulságos fejezetet írhatott volna; de ő szereti a dolgot könnyebb végéről fogni. A helyett, hogy ősi vallásunk jellemzésébe bocsátkoznék: a nehézségen ama kijelentéssel, hogy gyér nyomai talán a nyelvben maradtak meg, de szétszórt porszemekből ki tudná a régi vallásos felfogás épületét rekonstruálni, kényelmesen átsikamlík.⁷

Még kényelmesebb és felszínesebb eljárása a hitujításnak Magyarországon való gyors elterjedése indokolásában. Kardos a helyett, hogy a dolog vallási, egyházi, társadalmi, politikai és személyi okairól és indítékairól bővebb és behatóbb tájékozást szerezne, s a XVI. század e leghatalmasabb eszme-áramlatáról a szerint egy rövid és mégis kimerítő képet rajzolna, hivatkozik az elesett főpapokra, az átállott főurakra, az ellenkirályok elnézésére és *mélyebb okul* ama külön felfogására, hogy »a középkornak

¹ Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára. III. kötet. 43, 357, 358. 1.

² Századok. 1882. 34—37, 39—40. 1.

³ Magyar Történelmi Tár. I. kötet. 1854. 257. 1.

⁴ Századok. 1882. 34. 1.

⁵ Régi Magyar Költők Tára. III. kötet. 1881. 268. 1.

⁶ Századok. 1882. 40. 1.

⁷ A magyar szépirodalom története. 32. 1.

misztikus katolicizmusával, Krisztusnak *rajongó* imáadásával, *asz-kéta* szenteknek és *ábrándos* vértanúknak *túlságos* tiszteletével a magyar nemzet józan gondolkozása és egyszerű érzése még azon öt század alatt sem birt teljesen összeolvadni, mely Szent Istvántól a mohácsi vészig elfolyt.¹ Hát ebben teljesen téved, mert a magyar nemzet keresztyénsége első századának pogány fellobbanásai ellenére nemcsak buzgó híve lőn az új vallásnak, de össze is olvadt annak középkori szellemével. Gondoljon csak Kardos vissza hymnusaik és legendáink lángoló vallásosságára, első keresztyén íróink és olvasóink rajongó hangulatára, miről *Beóthy Zsolt* ép oly költői, mint igaz képet festett; gondoljon csak vissza pogány hitregéink és hősi mondáink kipusztulására, mi oly teljes és gyökeres a fejlődelmek és papok minden üldözése mellett sem lehet, bizonyítja a germánok példája, hol maga a nép szívében ragaszkodik hozzájuk. Tény, hogy a magyar józan, mindig is az volt, mutatja alkotmányának szervezete és védelme minden időben: de tény szintén, hogy vallással mai nap is felizgatható, hogy a nép sem akkor, sem most, sem nálunk, sem sehol a vallásos rajongásban és vezeklésben egészen el nem veszett és el nem veszetett: fut, fárad, dolgozik és közben imádkozik. A hitujításnak és gyors elterjedésének más okai voltak. Gondoljon csak vissza Kardos a renaissance és humanismus hatására; gondoljon csak vissza a *Horváth Mihály* történeti fejtegetéseire, az *Ipolyi Arnold* Veresmarti életére, a *Fraknói Vilmos* Pázmány Péterére és az Országgyűlési Emlékek sorozatára és bevezetéseire, a *Révész Imre* tanulmányaira, a *Szilády Áron-féle* Régi magyar költők tárára, vagy csak a néhai jó öreg Tóth Ferencz, dunántúli híres református püspök protestáns egyháztörténeti könyvére, mindjárt szélesebb lesz látköre, teljesebb és igazabb indokolása. Mert hogy csak egyet említsünk, a régi hit rohamos hanyatlásának s az új vallás gyors elterjedésének hathatós okai voltak nemcsak az elesett, de még inkább az áttért főpapok:² mint *Podmaniczky István*, ki a két király koronázásánál, mint a legidősebb élő püspök még ott szerepelt; de aztán Luther vallásához pártolt és megházasodott; *Thurzó Ferencz*, ugyancsak nyitrai püspök, ki főpapi székét elhagyva, Zrinyi Miklós leányát feleségül vette, s apja lőn Thurzó Györgynek, a hatalmas nádornak, ki a zsolnai zsinatot összehívta és az evangélikus egyházat szervezte; *Kecseti Márton*, veszprémi püspök, ki a wittenbergai eszméket elfogadva, fényes állásáról lemondott és Homonnai Drugeth Antal leányával családot alapított; *Dudith András*, pécsi püspök, ki a tridenti zsinaton az úrvacsora két szín alatt való kiszolgáltatását és a papi nőtlenség eltörlését sürgette, ki e reformtörekvéseinek meghiusulta után püspökségéből távozott, megnöszült

¹ *A magyar szépirodalom története.* 54. l.

² *Tóth Ferencz:* A magyar és erdélyországi protestáns ekkleziák története. Komárom, 1808. 109—111. l.

és Lengyelországban a bécsi udvar diplomatai ügyvivője lett;¹ aztán *Dominis Márk Antal*, spalatói érsek, *Horváth János*, szeptesi prépost, *Ludányi György*, apát, *Bácsy Ferencz*, prépost, *Bebék Imre*, gyulafehérvári kanonok, meg a közpapok és szerzetesek egész serege, kik az új vallás követői lettek, mint a sáros-pataki ferenczesek, kiknek egy részök az öreg *Péteváradi Gábor* tartományi kormányzósága alatt a kolostorból elszéledt, másrészt onnan Perényi Péter kergette el erőszakkal, házokat is elfoglalva.² A kor zavarai és dülásai közt ennek a rendnek csak magának 15 szerzetes háza pusztult el. Különben nemcsak világi főurak követtek magán-érdeket, mert ott van például Kecseti Márton, ki még mint veszprémi püspök Tátika várát megrohanta, kirabolta, 100,000 forintot vévén el, melyet részint egyházak, részint magánosok a biztonság végett ott elhelyeztek; a vár asszonyát, Pethő Ferencz özvegyét meggyalázta és népével együtt a vár falai közül elűzte.³

A ki külön fejezetet ír a hitujítás koráról, adjon annak mozgató eszméiről és jellemző vonásairól teljesebb és hívebb fejtegetést. Kardos Albert elnagyolja, egyszer keveset mond, másszor sokat állít. Igaz, hogy a kor költészete túlnyomóan, sőt majdnem egészen protestáns; de még sem fogadhatjuk el, a mit tanít, hogy az új evangéliomnak csatára hívó harsonája a katolikus műzsát hallgatásra bírja, *katholikus magyar költészetet az egész korszakban nem találunk*.⁴ Mert nézze csak meg codexeinkben, ha nem egyebütt, a Simonyi Zsigmond időrendi összeállításában, a hitujítás kezdete, 1517., sőt a mohácsi vész, 1526 után is mennyien foglalkoznak még katolikus költészettel, másolva és írva;⁵ emlékezzék csak vissza *Péchy Ferencz*, kozári plébános énekére⁶ mely 1529-ből való és szent Miklós csodatételeiről beszél; s emlékezzék vissza *Istvánfi Pálra*, kinek Volter és Griseldis története 1539-ben készült, ki mindig hű katolikus maradt;⁶ vagy emlékezzék csak vissza *Póli István* Jovinianusára 1593-ból, melynek Ráfáel angyala és gyóntató barátja határozottan katolikus szellemet árul el, a mint Bodnár Zsigmond is megjegyzi;⁷ vagy emlékezzék csak vissza Telamon királyról, az ő egyetlen fiáról, és egy Nestorcus fürdő Catherista nevű leányáról szóló jeles szép históriára 1578-ból,

¹ *Szádeczky Lajos*: A Habsburgház lengyel királyságra törekvése a XVI. században. Kolozsvár, 1892. 7. l.

² *Szilády Áron*: Régi magyar költők tára. V. kötet. Budapest, 1886. 295—296. l.

³ *Fraknói Vilmos*: A magyar országgyűlések története. Budapest, 1875. II. kötet. 24—25. l.

⁴ *A magyar szépirodalom története*. 56. l.

⁵ *Simonyi Zsigmond*: A magyar nyelv. Budapest, 1889. I. köt. 180—181. l.

⁶ *Szilády Áron*: Régi magyar költők tára. Budapest, 1880. II. kötet. 6. és 27. l.

⁷ *Bodnár Zsigmond*: A magyar irodalom története. Budapest, I. kötet. 1891. 333. l.

melyet kétségtelenül katolikus ember dolgozott át, különben nem írta vagy nem hagyna benne ily szakaszt:

Szent keresztnek jegyét Xantusnak vízbe,
Diomedes király *háromszor rávette,*
Imádságot kezdte, égre feltekinte,
Urakat tekintte, szökellék a vízbe.¹

Ime, volt katolikus mûzsa, csak Kardos feledkezik meg róla; voltak katolikus költőink, ha csekély számmal is, csak Kardos nem méltatja őket figyelmére. Általában ezt az egész korszakot nagyon fogyatékosan és hézagosan ismerteti, sem a protestáns hittérítő költők életéről, sem azok szenvedélyeiről és eszméiről nem ír elég jellemzetes tanulmányt, pedig mennyi megvilágító sugarat találhatott volna bennök erre az időre s vallásos énekeik és elbeszéléseik természetére! Oly idő volt az ő koruk, mikor a vallásos kérdések iránt lángoló buzgóság égett a lelkekben, mikor világi ügyeinken is vallásos érdekek uralkodtak; oly idő volt az ő koruk, mikor a szegény predikátorok, a protestantizmus nemes magvetői lankadatlanul jártak szerte a hazában, magasba emelt szemmel s ékesen szóló ajakkal hirdetgették a hitujítás nagy eszméit és elhíntetgették annak intézményeit; oly idő volt az ő koruk, mikor szembe szállva a hatalommal, üldözéssel, veszedelemmel és elszakadva a családtól, iskolától, templomtól, földtelenül bújdosnak; mikor nem egyszer a berek bokra volt a búvóhelyök, a puha pást a párnájuk s a magasságos ég a takarójuk, s így álmodoztak arról a menyországról, melyet az ő lelkök benső hite szerint igazabban hirdettek, mint azok a régi papok, kiket a jó Apáti Ferencz oly gúnyosan emlegetett. Hogy írhattak volna e sok bújdosásban, örök zaklatásban szabatos szerkezettel, oda-adóbb műgonddal maradandó költeményt? Kardos még vallásos, hazafias és regényes költői elbeszéléseinkről sem ad külön-külön fejezetben oly teljes rajzot, milyent az újabb gazdag kutatások után joggal megvárhatnánk tőle.

Szerencsésebb az ellenreformáció ismertetésében, bár ott sem hatol elég mélyen a kor eszméinek, törekvéseinek, indítékainak bölcséleti felfogásába, történeti tanulmányozásába. A katolikus visszahatás oly szívós és hathatós bajnokáról is, mint *Forgách Ferencz*, az esztergomi primás, teljesen hallgat, pedig nemcsak az 1604-iki országgyűlés végzetes pótczikkelyével, a katolikus egyházi élet és katolikus tanítás javításával, az evangélikusok zsolnai szervezkedése ellenében kifejtett erélyes tiltakozásával és nagyszombati zsinatával lendített nagyot a katholicizmus ügyén, s hitfeleinek erkölcsi önértetén: de a Pázmány Péter felkarolásával,

¹ Széll Farkas: Egy XVI. századi codex históriás énekei. Budapest, 1884. 37 l.

megfutandó fényes pályája előkészítésével is; úgy, hogy Pázmány Péter mellette és segítségével emelkedik államférfiúi szerepébe. A ki az ellenreformációról és Pázmányról beszél s mindezt számba nem veszi, mint Kardos, egyoldalúságot követ el. Mi egyéb, mint egyoldalúság az az állítása is, hogy Pázmány csak a főurakat ügyekezett hitének megnyerni?¹ Ha nem szolgálnának czáfolatul népies vita-iratai és prédikációi, elég czáfolat volna maga az az egyetlen intézkedése, melylyel 1629-ben megparancsolta a katolikus papoknak, hogy beszédeikkel a templomban egyre intsek és figyelmeztessék a népet, hogy senki az ő gyermekeit akatholikus iskolába ne küldje, kereskedés, mesterség vagy nyelvtanulás végett eretnek helyre ne vigye.² Mi egyéb, mint egyoldalúság az az állítása is, hogy a reformáció idején alig hallunk erőszakról, az új vallás *csupán* szellemi erejével hódít, míg az ellenreformáció rászorul az erőszakra s a hatalomra. Bizony éltünk mi mind a két oldalon erősebb fegyverekkel is, bár a protestáns tábor fél-annyira sem, mint a katolikus, különösen I. Leopold setét és szerencsétlen félszázadában; de hát az sem mondható egészen kedélyességnek, mikor a valpói és vukovár-környéki katolikus papság és szerzetesség a hatalmas és szenvedélyes Sztárai és népe elől menekülve, rémültében menedéket az asszonyok teknői alatt kerestek;³ az sem mondható éppen a szellem erejével való meggyőzésnek, mikor az alsó-baranyai reformátusok *Alvinczi Györgyöt*, az antitrinitáriusok vezérét a nagyharsányi vitában nemcsak leverték, de végül felakasztották;⁴ az sem mondható épen felekezeti türelemnek, hogy a sellyei protestánsok Forgách Ferencz halála után a katolikusok templomait erővel elfoglalták.⁵ Mert azért a törvény — *törvény*, hogy nem enged, mondja Arany; a történetírás törvénye pedig a pártatlan igazság. Lehetünk buzgó protestánsok; de mérjünk egyenlő mértékkel, kinek-kinek *érdeme* szerint.

Kardos néha megtéved és vét ez elv ellen. A XVII-ik század lyrájával, illetőleg csak Szenczi Molnár Albert, Rimay János, Beniczky Péter és Koháry István működésével, két kis lapon végez; tüzetesebben szól elbeszélő költészetéről, de itt is Listi Lászlót egészen mellőzi, pedig emberi és költői egyénisége érdekes pszichológiai problema; Gyöngyösi Istvánt röviden, de jól méltányolja; annak a felfogásának kivételével, hogy Gyöngyösi nem egyéb, mint a Tinódy utóda.⁶ Miért? Mert korabeli anyagot énekelt meg; holott egyénisége, iránya, könnyű és zengzetes elbeszélésének egész hangja, szelleme, költői színezése mereven különbözik. Zrinyi

¹ *A magyar szépirodalom története*: 80, 81. l.

² *Péterffy Károly*: Sacra Concilia. Posonii, 1782. II. 254.

³ *Szilády Áron*: Régi magyar költők tára. V. kötet. Budapest, 1886. 302 l.

⁴ *Ember-Lampe*: Historia ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania. Trajecti ad Rhenum 1728. 671 l.

⁵ *Frankl Vilmos*: Pázmány Péter és kora. I. kötet. Pest, 1868. 175 l.

⁶ *A magyar szépirodalom története*: 96 l.

Miklósról bőven és vonzóan ír. De szeretttük volna, ha az igazság tekintetében nemcsak úgy általánosságban említi meg, hogy Zrinyi Miklós Itália földén tanulta költői értékek szerint becsülni Homért és Virgilt, ott ismerkedett meg Tassóval; hogy hős-köteményt akart írni Homér, Virgil, kivált Tassó mintájára; hogy egyes harci jelenetek leírásában, kiszínezésében nagy hatással voltak reá klaszikus mintái, Virgil és kivált Tassó:¹ de némi részletezéssel mutatja meg az idegen mesterek és magyar tanítványuk kapcsolatát, mely első nagy epikusunk költői egyéniségének kiforrásában, műve szerkezetének megalkotásában, egyes indítékok és egész jelenetek átírásában nyilatkozik, az erős hatásnak és számos kölcsönzésnek ellenére mégis a nélkül, hogy a Zrinyi eredetisége elveszne. Szerettük volna, ha nem feledkezik meg egészen arról a viszonyról sem, mely Istvánfi Miklóst, kit Pázmány biztat a történetírásra, Zrinyi Miklóshoz, kit Pázmány neveltet, illetőleg a Szigeti veszedelmet annak Magyarország történetéhez fűzi; mert Zrinyi nemcsak az események csoportosításában, de még a szerkezet és kidolgozás tekintetében is követi; például Zrinyi a VII-ik énekben a török seregnek Sziget alá érkezését leírva, minden összefüggés nélkül egyszerre a Farkasics Péter halálára csap át, a mint azt Istvánfi történetében találja;² például Zrinyi beszéde az V-ik énekben, melyet Sulejman fenyegető közeledésének hírére vitézeihez tart, minden gondolatára, fokozására és indoklására teljesen meg egyezik az Istvánfi-féle beszéddel;³ s még számos egyéb helyen. Ha Kardos az összehasonlítást unja, megtalálja a fiatal *Greksa Kázmér* rendkívül érdekes párhuzamaiban.⁴ Szerettük volna, ha az isteni megváltás és beavatkozás eszméjének érdemét sem tulajdonítja ma már olyan kizárólag Zrinyinek, mert a XVI-ik században az általános bűnbánat és kölcsönös vádaskodás rajongásából, az erkölcsi megújulás szükségének és a nemzeti fölemelkedés vágyának érzetéből fakadt ki e nagy és magasztos eszme, mely annyira belement a nemzet lelkébe és szívébe, hogy az országos rendek törvényileg is kijelentették az 1546-iki törvények II. cikkelyében, mikép a magyar nemzetet bűneiért haragjában veri a megbántott Isten;⁵ s már Károli Gáspár 1563-ban, a Magyarország romlásáról írt *Két könyvében*, melyre *Beöthy Zsolt* hivatkozik először,⁶ vallja és hirdeti: hogy istennek indítása nélkül még szívében is nem jöve a török császárnak, hogy Magyarországot

¹ *A magyar szépirodalom története*: 89, 90, 92 l.

² *Szigeti Veszedelem*: VII. 28 v. *Istvánfi-Vidovics*; II kötet, 537, 538 l.

³ *Szigeti Veszedelem*: V. 5—35 v. *Istvánfi-Vidovics*: II kötet, 538—539 l.

⁴ *Greksa Kázmér*: A cistercita rend székesfejevári kath. főgymnásiumának Értesítőjében. 1890. 1—158 l.

⁵ *Fraknoi Vilmos*: Magyar Országgyűlési Emlékek. III. kötet, Budapest, 1876. 43 l.

⁶ *Beöthy Zsolt*: A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. Polizer, Budapest. 1886. 79 l.

rontassa, ha az isten nem indítaná az ő szívét és az isten nem súgná az ő fülébe, hogy fölfegyverkezzék, ennek pedig nem egyéb az oka, hanem a bálvány-imádás; s már a Tardy György énekében a Szikszai győzedelemről megvan isten közvetlen beavatkozása és az angyalnak küldetése. Tardy is a maga élénk, mozgalmas elbeszélésében isten jótéteményeivel kezdi, hogy őseinket a pogány földről kihozva, szent lelkével a keresztyénségre térítette; majd a törökök dúlásait és fosztogatásait említi, úgy hogy isten jó kedvében megszánja a magyar népet, mert megparancsolja angyalainak:

»Mönjetök el Győrben, Rákóczinak
Mondjátok meg, mint az én hű szolgáltnak:
Üljön hamar hátára fő lovának,
És viselje gondjukat juhaimnak.

Bátorsággal bizzék, semmit ne féljön,
Jámbor vitéz szolgáltaiban fölvegyön,
Népem ellensége után elmönjön,
Vele leszök, bátor semmit ne féljön.«¹

Hasonló előterjesztés, ugyanazon küldetés, azzal a különbséggel mégis, hogy itt a diadalmat és nem a vértanúságot hirdeti; mintha ez ének keletkezésekor, 1588-ban, Zrinyi Miklós önfeláldozó halála után a haragvó isten már kiengesztelődött volna választott népe iránt. Az eszme már megvolt és forrt, hogy Zrinyi a maga hatalmas erejével egész nagyszerűségében emelje ki!

Kétségtelenül jobbak a Kardos könyvének befejező részei; de mennyi a hiány, mennyi a hiba ezekben is. Bessenyei Györgyöt még csak méltatja; de a magyar szépirodalom történetében Báróczyt, a szép-próza úttörő jelesét, Ányost, a francia iskola e mély érzésű igazi költőjét, a pessimismus ez első magyar dalnokát, Péczelit, e munkás és érdemes író csak névszerint sorolja fel; a klasszikai iskola jellemzésében még Virág Benedeknek sem jut több helye és több elismerése, mint hogy az egész Horatiusszal megpróbálkozik, a népies iskola ismertetésében Pálóczi Horváth Ádám, a népdal e hivatott kezdeményezője és képviselője még névleg sem fordul elő; Dugonics András, az első magyar regényíró, a Gvadányi taglalásában kap mindössze *nyolcz* sort, de ott is a jó generálissal *együtt* csak abban az erkölcsű vállveregetésben részesül, hogy mindkettő erkölcsös és irtózik a frivoltól. Pedig hányzor megsiklik a derék Dugonics tolla, ki még Árpáddal is *éles* szavakat ejtet az olyatén személyek ellen, kik *egy hassal két gyerököt pottyantanak*. S mily dancsos kedvvel és katonás szilajkodással hordja elő Gvadányi a frivolt! Olvassa csak el Kardos a Pöstyéni Fürödést, miként beszél el benne a költő, hogy előbb a cigányoknak hajtató port ad, s

¹ Századok. 1871. 1131.

aztán úgy ereszti a közfürdőbe; hogy a trencsényi hórihorgas tót legénynek fürdés alatt eltűnik a ruhája s aztán a nélkül futkos a közönség között, mely a szomszédos megyék fő- és köznemességéből állt, a vitéz generális pedig megteszi *geometrának* és váltig emleget bizonyos *Maasstábot*, meg bizonyos *óra mulatót*, melyet a hölgyeknek emlékezetébe ajánl; vagy miként beszéli el benne, hogy a jámbor predikátor feleségét a tiszttel in flagranti lepi meg, előbb menve haza, mint szerepe kívánta volna; hogy a fiatal zsidó asszony sírjában, melyet előre megásnak, reggel egy fiatal malacot találnak a hívő férj és rokonság kétségbeesésére s Gvadányi és a közönség kaczagására. Oly nyelven, oly leplezetlenül szól, hogy a forma nála nem egyszer bántóbb, mint a lényeg. Vagy olvassa csak el Kardos az öreg úrnak Fábíán Juliannával való költői levelezésében azt a két levelet, mely tiszteletes Czika Pál, gellérfalvi pap esküvőjéről emlékszik meg. Nemes Fábíán Julianna értesíti a grófot, hogy az új párt felköszöntötte, szívéből kívánva neki:

Vőlegénye mellé ma Julissa düljön,
Kilencz hónap múlva neki fíjat szüljön!

A gróf se rest a válaszszal, előbb az ő lakodalmi emlékeit mondja el, majd Czika Pálra tér meg illetén módon:

Tudom, hogy kedvére már mostan czikázik,
Áronnak vesszeje már eddig csirázik.¹

Igaz, hogy nemes Fábíán Julianna, nemes Bédi István felesége főként varrással foglalkozik, az ura mestersége pedig gyakorló csizmadiaság: de végre is nő és költőnő, kinek irodalomtörténeti neve van, mely beleszövődik a Csokonai életébe, Lillával való regényébe, kivel a gróf egyenesen azért levelez, hogy leveleit aztán a magáéival együtt közrebocsássa, mert ritka hazánkban a verselő Minerva. Hát legalább választékosabban írhatna neki. Az öreg generális azonban annyira dancsos és frivol, hogy az olyan helyei, melyekben kerülő szóval írja körül a természeti és nemi dolgokat, minő például a Peleskei Nótárius Elmélkedéseiben Szelid András orgonista abbeli felfogása ellen, hogy az ember orgona, Perczegő Gergelynek, a vámosnak ez az érvelése:

Van ugyan hang, a mely az embertől mégyen,
Dohos az, de mi az? Kimondani szégyen.²

Vagy a minő például a badalai dolgok között a téli szánkázás leírásában, ott, a hol a lovak a tó jegére csapnak, lábaikkal a

¹ *Verses Levelezés.* 1792. Pozsony. 28 és 34.

² *A falusi nótáriusnak elmélkedései.* Pozsony. 1796. 50 l.

hámba keverednek, a szánok felfordúlnak, férfiak és nők, különböző kor szerint felborúlnak, a dancsos generalis eme felkiáltása:

Lehetett ott látni sok setét eclipsist,
Mindenféle színű papir masé pixist,
Oly fejér tükröket, mint az alabastrom,
De ijedt szívekre szükség volt a flastrom.¹

Ha még Gvadányi is irtózik a frivoltól, bizony nem tudjuk, hogy ki hát az költőink közül, a ki nem irtózik?

Hát arra mit szóljunk, hogy olyan írók, mint Bacsányi János, Dayka Gábor, Kármán József, Kis János, Vitkovics Mihály, Katona József, s annyi más, kik egy-más eszme vagy irány hordozói, még névleg sem szerepelnek a magyar szépirodalomnak ebben az új történetében, holott Kölcsey Ferenczen végződik?

Vagy arra mit szóljunk, hogy a magyar színiköltészet kezdeitől, az Igaz papságnak tikeréről, a Debreczeni Disputatióról, a Balassi Menyhért árultatásáról, a passiók s mysteriumok és erkölcsi drámákról hiában keressük a megfelelő fejezetet, mintha a szépirodalom ez ága kiesett volna a nemzeti szellem fejlődéséből?

Vagy arra mit szóljunk, hogy még újabb jeleseink ismert életében is oly elemi hibákat követ el, hogy Kazinczy Ferenczet *néhány évig* járattja egy szepesi iskolába, holott egyetlen évet töltött Késmárkon; hogy *első* írói kísérletének egy *német* regény *fordítását* mondja, holott magyar geographiája volt az; hogy Kisfaludy Sándort az irodalommal, 1843-ban, születése napján ünneptelteti, holott az ünnep neve napján, márczius 18-án esett; hogy azt állítja, miként Balassától Kisfaludy Sándorig nem lépett fel szerelmi dalnok, holott Ányos, Dayka, Kazinczy is előbb mivelte a szerelmi lyrát; hogy a Csokonai »nyers diák izlését a Gvadányi durva katonaműveltségével« megegyezőnek mondja, holott az öreg generálisnak, ki a nagy-szombati egyetem egyik kitűnő növendéke volt s a baccalaureatust is megszerezte, nem a *műveltsége* volt durva, csak a szája *dancsos*; hogy a Csokonai költeményei jó részét már a költő életében is csak férfi-társaságban élvezhetőnek mondja, holott azok jó része ma is közkézen foroghat; hogy Berzsenyit is *consilium abeundi*-val meneti el Sopronyból, mint Csokonait Debreczenből, holott mind a kétszer atyja *önként* vitte haza; először, mert a katonaságtól féltette, másodszer mert költői hajlamainak követése helyett gyakorlati életre, gazdaságra szánta; hogy Kölcsey Ferenczet, egyéb apróságokat mellőzve, *többször* küldeti követül az országgyűlésre, holott csak *egyszer* volt Szatmármegye követe s akkor sem maradhatott meg az országgyűlés végéig; hogy Kölcsey kritikai eljárását *ferdeségnek* és *tapintatlanságnak* mondja, holott rögtön,

¹ Unalmas órákban Időtöltés. Pozsony, 1795. 96 l.

a reákövetkező lapon meg azt vallja, hogy kritikáiért *nem becsülhetjük eléggé*, mert nagy merészen *utat tört* a kritikának, például adott a tudományos és elvi fejtegetésre s a kritikát az irodalom hathatós tényezőjévé tette; hogy a Kölcsey politikai beszédei közül különösen *biúcsúbeszédét* tartja emlékezetesnek, holott annak csak a lemondás ténye adott jelentőséget.¹

Vagy arra mit szóljunk, hogy a Kölcsey életét és működését a nélkül írja meg, hogy benne Szemere Pálról és annak hatásáról csak egy árva szóval is megemlékeznek, a mi szinte lehetetlenség. Pedig Szemere Pálról külön sem ír.

Nem, nem a magyar szépirodalomnak története a Kardos könyve, csak egyes vázlatok, csak egyes szakaszok abból; nem, nem a költészet fejlődésének, a fejlődés mozgó eszméinek és az eszmék kiváló képviselőinek előadása ez, mert épen az eszmék, irányok, áramlatok és emberek egymásra hatásának nyomonkövetése és kifejtése nagyon fogyatékos; nem, nem a magyar irodalom épülete ez nagy vonásokban, csak az épület elnagyolt hiányos vázlata; nem, nem szerves egész, csak hirlapi cikkek gyűjteménye. Messzi maradt céljától.

Pedig Kardosnak van tehetsége, izlése, könnyű stílusa, ennél fogva a kitzüött munkára hivatása: de még figyelme sokat elkerül, ereje sokat elejt, a korok mozgó eszméit s az emberek egymásra valló vonatkozásait egységes és teljes képekbe összefoglalni még nem bírja; szóval még nem uralkodik az anyagon, a műbölcsélet magaslátáról áttekinteni és rendezni nem tudja; még apró adatokban is megbotlik. Szeretnők, ha könyvének ez a kiadása vagy hamar elkelne, vagy elveszne, hogy újra, a magyar költészet földében mélyebben szántva dolgozná ki; de különösen szeretnők, ha művének második kötete a magyar szépirodalom újabb fejlődésének szervezettebb és összefüggőbb, teljesebb és hívebb képe lenne

SZÉCHY KÁROLY.

A PHILOLOGIAI TÁRSASÁG ÉS VÉDNÖKE.

Legutóbbi füzetünkben a 95—97. lapokon figyelmeztettem a Philologiai Társaságot, hogy hivatalos lapja, a Philologiai Közöny hasábjain, alapszabályaival és az irodalmi tisztességgel ellenkező úzelmeket folytatnak.

Nagyon kérem az olvasót, hogy a vita ezen kiindulását olvassa el, mert az anteacták ismerete nélkül bajosan formálhat helyes véleményt e nem közönséges közügyi kérdésben. S mivel a tárgy teljes megértéséhez ismernünk kell a társaság, illetőleg ügyvédjének válaszát is: ím itt adom szóról-szóra, az én tárgyi-

¹ *A magyar szépirodalom története*: 141, 142, 157, 191. l.